

## **[РЕЦ.]: KAPPELER A. KLEINE GESCHICHTE DER UKRAINE. – MUNCHEN, 1994**

Монографія відомого австрійського історика Андреаса Каппелера – «Коротка історія України» [1] є одним з перших об'єктивних творів західних авторів про Україну. Впродовж останніх років почуто багато схвальних і критичних відгуків з приводу названої праці, проте ніхто не наважився справді ґрунтовно критикувати монографію, зважаючи на те, що ця праця є неперекладена українською мовою, і в оригіналі мало доступна широкому читачеві\*.

Сам автор народився у Швейцарії, фахову освіту здобув у Німеччині. Протягом 15 років працював у місті Кельн. Останні роки працює у Віденському університеті, є директором інституту історії Східної Європи.

Наукові зацікавлення автора не обмежуються українськими теренами, він, перш за все, – історик Росії [3]. Попередні праці Каппелера, присвячені питанням російської історії, є знаними у широких наукових колах, але, порівнюючи їх із аналогічними роботами російських авторів, важко виділити певні характерні особливості науковця як історика. Однак праця «Коротка історія України» поставила саме тоді, коли західний світ відчув справді гостру проблему в новому трактуванні історії України – відродженої держави.

Незадовго до того, як вийшла друком монографія Каппелера, у Німеччині з'являється серйозна робота за редакцією дослідника Східної Європи Франка Гольшевського [2]. Ця робота стала підсумком кількарічної праці великого авторського колективу інституту Східноєвропейських Країн у найстаршому університеті Німеччини – Геттінгені. Головна теза цього дослідження – показати українську історію, як невіддільну частину цілісної історії Європи. Україна, на думку Гольшевського, – держава, яка генетично мала і має право на існування.

У 1994 р. у Мюнхені виходить друком книга Каппелера. Одразу після виходу в світ до автора звернулося багато науковців із питаннями. З одного боку, це свідчило про зацікавлення темою «Україна», з іншого, – багатьма суперечностями, які історик використовує у своєму дослідженні.

Перша помилка автора впадає у очі з титульної сторінки. На ній зображено, як свідчить Каппелер, польського шляхтича і українського козака Мамая. Проте, відверті риси цього «польського» персонажа і, врешті, свідчення художніх альбомів, спонукають твердити нас, що тут зображено єврейського багатія.

Цікавими є думки автора з приводу періоду Київської Русі. Він розповідає наступне:

«Київська держава з X до XIII сторіччя була одною з великих, політично, економічно і культурним шляхом, квітучих країн середньовічної Європи. Хоч східні слов'яни із значним спізненням по відношенню до півдня і Західної Європи входили в письмово передавану історію, це їм вдавалося через дивно короткий час. Досягнувши економічного, військового і культурного рівня, вони вже не повинні були не боятися угод з іншими європейськими державами. Навряд чи в більш пізній історії Східні слов'яни лежали в еволюційному стані так близько, як в XI сторіччі у Західній Європі. Київська держава, центр якої лежав у середньому Дніпрі, поступово, в період Золотого віку, в історичні перспективи, ставала Україною. У той час як Україна в більш пізніх сторіччях від Кракова, Варшави, Москви, Петербурга або Відня утвердилася, суть цього утвердження довгий час лежала у великодержавницькому серці України [2]» (пер. авт.).

Каппелер ніби коротко викладає давно прийняті речі, як наприклад те, що пише О.Субтельний [9, с. 38-66].

Але щодо виникнення Київської Держави, А.Каппелер взагалі дуже лаконічний. Він говорить, що: «Київська держава виникла в IX сторіччі на базі східнослов'янських статутних союзів. Важливий поштовх до встановлення панування був від прибулих на ці землі варягів, норманських воїнів і комерсантів зі Скандинавії. Вони давали державі також ім'я – Русь, яке повинно було бути іменем народу всіх Східних слов'ян. До сьогоднішнього дня російське населення трактує себе цією назвою» [1, с.29]. Жодної іншої теорії походження Київської держави не подано, що свідчить про категоричність автора щодо норманської теорії походження держави.

Новими, як для західного дослідника, є думки про спадщину Київської Русі. Автор, роздумуючи над цим питанням, говорить: «У післяреволюційній російській історіографії і в успадкованих також в багатьох німецьких історичних творах, середньовіччя не вважається часом для України. Київська держава має значення тут як перша Російська Держава, політичний, демографічний, економічний і культурний пріоритет якої зростає з XII–XIII сторіччя після зросту впливу північного сходу Європи» [1, с.36]. Каппелер слушно зауважує, що Росія дотепер користується історичною традицією і спадщиною Києва.

Період козаччини і Руїни розглядається автором дуже коротко. Проте майже усі важливі моменти української історії йому вдається описати. Важливо зауважити, що період до 1700 року дослід-

---

\* У 2007 р. у видавництві «К.І.С.» побачив світ український переклад монографії А. Каппелера «Мала історія України». – Прим. ред.

ник називає “Дніпровські козаки і виникнення Гетьманства” [1, с.54-71]. Наступний час, який йде під назвою “Україна після 1700”, характеризує українську історію у період занепаду. Щоправда, про державність у часи Козаччини Каппелер говорить дуже обережно. Він намагається уникати суперечливих моментів історії, які здебільшого мають російське коріння. Очевидно, що автор перебуває під впливом російської історії, відзначаючи важливість зв'язку України з Росією, але обґрунтування цього є дуже слабкі, і базуються на релігійному і географічному принципі [1, с. 48].

Особа гетьмана І.Мазепи розглядається двояко. Представлено погляди як російської історіографії, так і української. Автор не має з цього приводу власної думки і говорить, що і в самій Україні існують суперечності з приводу значення І.Мазепи для української історії [1, с. 89].

Цікавим є розділ “Інтеграція (України) у Російську державу у XVIII столітті та розподіли Польщі” [1, с. 89-105]. Тут Каппелер коротко зображає долю населення України у чужих державах.

Наступні розділи “Україна під царатом та імперським впливом та розвиток українського національного руху у XIX ст.” [1, с. 106-123], та “Реновація і національний рух до 1914 року” [1, с. 124-144], – хронологічно відтворюють події XIX – початку XX ст. Практично подано найважливіші, на думку автора, факти, які характеризують життєдіяльність українського народу, його культури та створення національного прошарку, якого вже можна назвати елітою.

Серед найцікавіших розділів, присвячених двадцятому століттю, можемо назвати такі як: “Війна, революція і зруйновані державницькі надії 1914-1920” [1, с.165-186], “Україна між сталінізмом і націонал-соціалізмом у час Другої світової війни” [1, с.215-228], “Відлига і новий мороз: 1953-1985” [1, с. 229-244]. Каппелер, подаючи власне трактування української історії і боротьбу за незалежність у 20-х роках XX століття, в цілому дотримується поглядів державницького напрямку. Він іноді використовує матеріали О.Субтельного [9] і В.Косика [12], послуговується джерелами.

Останній розділ монографії стосується подій 1989-1992 років. Він має назву: “Падіння Радянського союзу і виникнення Української Держави” [1, с.245-264]. У цьому розділі висвітлюються події, які стали причиною утворення Незалежної України. До цих причин Каппелер відносить події на Чорнобильській АЕС, перебудову, крах економічних реформ.

Цікавим і новим у контексті історії України є єврейське питання. Автор присвятив йому увагу практично у кожному з п'ятнадцяти розділів. Нові джерела і фактологічний матеріал, а також незаангажованість автора дозволили відверто говорити про український антисемітизм. Щоправда, іноді виклад самого фактичного матеріалу набагато менший, ніж роздуми над ним. Зокрема цікавими є думки з приводу Визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького, яку Каппелер, подібно до польських авторів називає повстанням. “Особливо багато жертв серед євреїв, які працювали як управлінці, орендарі, упорядники і контролери на послуги польських магнатів, або жили як дилери в містах. Численні євреї були для українських селян і жителів міста безпосередніми представниками панування польського дворянства. Соціальні причини “юдейської масакри” підкреслюються також сучасним волинським євреєм – ізраїльським літописцем Натаном Гановером: “Маса ортодокського населення бідніла завжди більше. Розглядали їх як низькоякісна суть, як склади і дієнерії польські і єврейські. ... діяльність у якості податкових орендарів була благородною, найчастішою професією євреїв. ..., що будило недоброзичливість селян і стало причиною для “бойні”.

Якщо додавати традиційний релігійний антагонізм?! Число єврейських жертв повстання, вважаємо не точним. Це могли б бути щонайменше 10000, напевно було значно більше. Натан Гановер каже: “євреїв схоплювали відразу перед втечею. Вони утікали рятуючи життя. ... Хто не організувався до втечі або до цього був нездібний, – гинув”.

Хроніки повідомляють про великі руйнування і жахливі жорстокості повстанців по відношенню до єврейських жінок і дітей. Тисячі стали насильно християнізованими. Ці перші великі “бойні” євреїв в історії Східної Європи вважаються в єврейському трактуванні, як “данина хворобливої історії”, і як передвісники погромів євреїв в Україні у кінці XIX, і на початку XX сторіччя – Голокост. Також, якщо столітня безперервність спеціального українського антисемітизму є недопустимою історичною традицією – вбивствами євреїв ще з від 1648 р., тоді це відтіняє повстання народу, яке представляє в українському викладі – один з блискучих апогеїв національної історії” [1, с. 59-60].

З одного боку, Каппелер має рацію, з іншого – його виклад ґрунтується на літературі, яка писалася не українцями (напевно євреями. – Авт.). Очевидно, українці не визнають події Визвольної війни злочинними, адже причини цієї війни українські і неукраїнські історики бачать по-різному. Каппелер продовжує: “Євреї також жили в Україні у селах. Тільки мала частина їх була зайнята в сільському господарстві, передусім в декількох єврейських колоніях в “новій Росії”. Таким єврейським колоністом був Давід Бронштейн, – батько Троцького. Переважна більшість євреїв шукали матеріальну допомогу як дилери, торгівці, орендарі або гендлярі, частково ще були на службі у польських магнатів. Соціальний і економічний антагонізм між українським селянином і єврейських посередником постійно збільшувався” [1, с.150]. Потрібно зауважити, що автор монографії іноді все-таки схиляється до думки, що причини українсько-єврейського конфлікту протягом століть набагато глибші, ніж майнові. Проте, це швидше припущення, ніж очевидні висновки.

Професор Каппелер використовує історичний метод при написанні дослідження. Окрім цього чітко прослідковується генетичний метод. Автор послідовно розкриває зародження і розвиток істо-

ричних об'єктів. В окремих розділах можна виділити й типологічний метод історичного дослідження. Зокрема, що стосується історії двадцятого століття, де дослідник групує факти у якісно визначені типи на підставі властивих їм спільних ознак.

Щодо джерельної бази, то вона є досить малою як для такого дослідження. Це лише сім опублікованих збірок джерел іноземними (німецькою і англійською) мовами. Газетних і журнальних публікацій українською мовою практично не використано. Література представлена переважно іноземна, або ж перекладена з української. Практично відсутні роботи знаних сучасних істориків, як наприклад В.Барана, В.Смолія, М.Котляра. Це стало причиною того, що автор свідомо, чи ненавмисно уникнув багатьох важливих проблем української історії, яких варто було торкнутися. Можливо, характер роботи, яка є перш за все "короткою історією", спонукав науковця пропустити багато фактів.

У цілому мусимо відзначити важливість появи такого досить ґрунтовного видання. Хоча дана робота межує між науково-популярною і справді науковою, однак, це не применшує її значення як об'єктивної з погляду сучасної концепції української історії. Сама поява видання акцентує увагу вітчизняних істориків на зацікавленості іноземців українським питанням. Іноземні дослідники, серед них і А.Каппелер, намагаються по-своєму висвітлити історію України. Вони вважають, що українці повинні писати історію для себе, а іноземці, використовуючи українські джерела і літературу, інтерпретувати прочитане з власної призми поглядів.

У 2001 році побачило світ друге видання книги "Коротка історія України". У ньому розширено джерельну базу і літературу, а також враховано окремі зауваження з приводу самого тексту. Також автор довів події останнього розділу до 1998 року.

Назагал маємо добре написану, цікаву, з низкою самостійних висновків книгу.

### **Джерела та література**

1. Kappeler A. Kleine Geschichte der Ukraine. – München, 1994.
2. Golczewski F. Geschichte der Ukraine. – Göttingen. 1993.
3. Kappeier A. Rußland als Vielvölkerreich. Entstehung, Geschichte, Zerfall. München, 1992.
4. Chojnowski A. Ukraina. – Warszawa, 1997.
5. Olszański T. Historia Ukrainy XX w. – Warszawa, 1995.
6. Polonska-Vasylenko N. Geschichte der Ukraine. Von den Anfängen bis 1923. München, 1988.
7. Serzyk W. Historia Ukrainy. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1979.
8. Rudnyts'kyj S. Ukraina. Land und Volk. – Wien, 1916.
9. Субтельний О., Україна. Історія. – К., 1993.
10. Грицак Я., Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX-XX століття. – К., 1996.
11. Гунчак Т. Україна: перша половина XX століття: Нариси політичної історії. – К., 1993.
12. Косик В. Україна і Німеччина у Другій Світовій війні. – Париж; Львів, 1993.

**Я. І. Kim**